

Este statul o persoană?

Argumentele realismului științific explicate prin realismul ofensiv

Abstract: Scopul acestui studiu este de a identifica argumentele realismului științific, formulate de către Alexander Wendt, pe baza cărora statul se definește ca persoană sau ca actor în sistemul de state. Voi vorbi despre aceste argumente și motivele pentru care acestea pot explica comportamentul statelor ca actori raționali. În prima parte mi-am propus să identific componentele teoretice din cadrul realismului științific, conform cărora statele sunt autoorganizate, seamănă cu organisme biologice, adică au o structură internă cu elemente constituente funcționale care acționează în sens colectiv în virtutea reproducerii și supraviețuirii sistemului, iar spre exterior acestea își stabilesc limite/granițe pentru a se defini ca o identitate. Pe baza componentelor biologice ale sistemului voi identifica și componenta cognitivă a unui stat, ceea ce îl definește ca o persoană psihologică¹ cu interese, conștiință și memorie, astfel elementele constituente acționează în sensul supraviețuirii identității colective. Fiind date funcțiile cognitive ale statului acesta își va putea proiecta și strategii de relaționare cu ceilalți actori statali. În a doua secțiune a lucrării voi vorbi despre paradigma realismului ofensiv, din cadrul relațiilor internaționale. Astfel pe baza structurii teoretice din realismul științific voi extrage conceptele cheie și le voi operaționaliza, sau cel puțin le voi asocia cu asumțiile mai aplicate din realismul ofensiv formulate de John J. Mearsheimer care susține că principalul factor motivant pentru state în sistemul internațional îl reprezintă dorința de putere² astfel voi testa asumția principală a lucrării conform căreia statele sunt persoane supradimensionate.

Keywords: state-as-person, psychological person, rational actor, corporate agency, collective consciousness, offensive realism, hegemony, anarchic state system

Introducere

Forțele materiale sunt din ce în ce mai importante iar oamenii continuă să fie actori intenționali iar înțelesul celor două se află în interdependență. Dacă vorbim despre state, acestea sunt actori care reglementează violența organizată, una dintre problemele fundamentale din politica internațională, iar structura sistemului de state este relativ au-

tonomă față de alte structuri din sistemul internațional, de pildă economia mondială (Wendt 2011(1999), p.203).

Nu poate exista un sistem de state fără state și la fel nu pot exista state sau societăți fără oameni. Unitățile își fac sistemele posi-

bile, astfel în cazul unei societăți există actori cu intenții ceea ce determină sistemul din care fac parte să fie intențional. Wendt susține că comportamentul uman este dirijat de către intenții. Spune că chestiunea statului constituit ca „indivizi” ai societății internaționale a fost neglijată și statul-ca-actor în teoria sistematică este o asumție cheie în

Silviu-George COLONESCU

Doctorand în științe politice,
SNSPA

teoriile despre state și sisteme de state. Empiriștii neagă susținând că nu avem destulă autoritate epistemică ca să acordăm statut ontologic unor neobservabile precum actorii statali (ibidem, pp. 204-205). Edward Carr susține ideea lui Wendt afirmând, în sens realist, că este imposibil să înțelegem aspectele relațiilor internaționale fără să antropomorfizăm statul (Carr 1939, pp.137-139).

Wendt dorește să demonstreze că, din punct de vedere ontologic, statele sunt anterioare sistemelor de state. Statul este anterior sau pre-social față de sistemul de state în același fel în care corpul uman este pre-social. Ambele entități-statul și corpul uman- sunt constituite de structuri interne atuoorganizate, homeostatice respectiv una socială și una biologică. Practic Wendt dezvoltă o teorie esențialistă care susține intuiția principală care motivează abordările individualiste față de sistemul de state. Putem vorbi despre procesele de construcție socială la nivelul sistemului de state doar dacă astfel de procese au un dat exogen și stabil (Wendt 2011(1999), pp. 207, 247-48).

Statul este o ființă corporativă sau o agenție corporativă, asta reprezentând practic o structură de cunoaștere împărtășită, care conferă indivizilor capacitatea de a se implica în acțiunea colectivă instituționalizată. Această viziune de tip corporativ este dihotomică din punct de vedere al viziunilor, respectiv nominaliștii consideră că aceasta este doar o ficțiune care descrie de fapt o himeră imaginată doar prin acțiunile individuale ale oamenilor, iar realiștii științifici consideră agenția corporativă un fenomen real care nu poate fi redus la indivizi. Wendt susține viziunea realistă și susține antropomorfizarea statului (ibidem, p. 223). Dilema realiștilor este că agenții corporativi sunt neobservabili și că ceea ce se observă este doar comportamentul acestora. Ceea ce se vede este doar agregarea unor indivizi concreți care dau expresie unui stat, astfel acțiunea statelor depinde de acțiunile indivizilor pentru că structurile sociale există doar în virtutea practicilor. Astfel realiști vor să demonstreze că acțiunea statului este ceva mai mult decât suma acestor acțiuni guvernamentale individuale și astfel vor să sugereze că actorii statali sunt reali și nu sunt reductibili la indivizii care le dau expresie (ibidem, pp. 223, 225).

Chestiunea statului ca persoană este importantă în relațiile internaționale pentru că, în primă instanță, teoria relațiilor internaționale se bazează pe acțiuni ale statelor în calitate de actori în sistemul internațional, apoi sunt dezbateri pe tema dispariției sau restrângerii statelor iar argumentarea fiecărei poziții pleacă de la preferințele și intențiile lor. Apoi, din perspectiva teoriilor sociale, vorbim despre conceptul de agenție sau agent și întrebarea e dacă putem atribui acest concept statului, independent de sensul asociat cu individul uman care constituie acțiunea socială, pentru a-l privi ca o persoană datorită modului său de interacțiune în politica mondială.

Din punct de vedere etic se pune problema dacă atunci când vorbim despre responsabilități, răspunderi putem face statul culpabil ca întreg/ca persoană pentru acțiunile sale sau indivizii din interiorul său care îl reprezintă și astfel întrebarea e dacă din punct de vedere moral există o responsabilitate corporativă și o vină colectivă la nivel de stat sau doar indivizii ce îl constituie poartă vina diverselor acțiuni ale lor (Jackson 2004, pp. 257-58; Wendt 2004, p. 289).

Realiștii, neorealiștii, instituționaliștii neoliberali, teoreticienii din relațiile internaționale și chiar marxiștii tratează statul ca o persoană de dimensiuni mari înzestrată cu particularitățile personalității unui om (Jackson 2004, p. 255). Este asumat faptul că statele acționează pe baza intențiilor în funcție de interesele și emoțiile lor, astfel unele state pedepsesc și alte sunt pedepsite în sistemul internațional, spre exemplu Germania de după Primul Război Mondial a fost sancționată de către statele câștigătoare prin Tratatul de Pace de la Versailles și în anii urmă-

tori, urmându-și emoțiile și interesele, aceasta a căutat să se răzbune pentru represaliile suferite (Kustermans 2011, p. 3).

Noțiunea „stat ca persoană” este utilizată pentru a reprezenta o entitate colectivă care reprezintă, protejează și urmărește un interes. Marcel Mauss susține că noțiunea de „persoană” (personhood) nu există ci este un construct ideologic, subiectiv al gândirii colective reprezentat printr-o entitate fizică, o specie biologică cu un profil psihologic de referință consolidat (Mauss 1986, p. 22). Pornind de la asumțiile societăților tribale, Mauss susține că noțiunea de „persoană” reprezintă de fapt purtătorul unui nume, de obicei ales din rândul strămoșilor pentru a servi în cadrul ceremoniilor și ritualurilor și pentru a-i fi atașat un rol specific acestuia, așadar în astfel de societăți, a fi o persoană înseamnă o practică publică, iar această persoană îndeplinește practic o sarcină în interesul comun (ibidem, pp. 4-13).

Dintr-o altă perspectivă o persoană reprezintă doar o entitate purtătoare de drepturi și obligații juridice în cadrul legii, este un subiect supus legii, este un om ce poartă o mască juridică și doar atunci se poate numi persoană așadar într-o astfel de abordare, conceptul de persoană semnifică ceea ce legea o face să semnifice (Dewey 1926, pp.655-65. Kustermans 2011, p. 10).

Simbioza viziunii constructiviste din relațiile internaționale cu viziunea realismului științific. Statul ca persoană în viziunea lui Alexander Wendt

Modelul propus de Wendt se dezvoltă pe baza răspunsurilor la criticile adresate de școala de gândire materialistă/fizicalistă, care chestionează lipsa corpului unui stat în condițiile în care îl privim ca o persoană. Așadar viziunea realismului științific despre stat face apel la „argumentul miraculos” pentru justificarea statului ca persoană și face analogie cu atomii neobservabili care, prin agregarea lor, în final formează o substanță, un lucru material; la fel se întâmplă și cu statul care poate fi vizibil sub forma unui corp prin intermediul *preferințelor și intențiilor* sale care îi conturează personalitatea la fel ca unei persoane, plus celelalte două elemente vitale ale argumentării- *organisme* (înțeles ca forme de viață) și *conștiință* (înțeles ca experiență subiectivă) (Wendt 2004, pp.290-91).

El spune că într-adevăr, nu putem vedea statul ca un întreg dar îl considerăm ca fiind unul pentru că se compartă ca și când ar fi (as if), chiar dacă încercăm să evitem în argumentarea sa termenul „as if” și nu dorește să alăture argumentele sale pe această supoziție (ibidem, p.289).

Alexander Wendt susține că statele sunt actori sau persoane cărora le putem atribui calități antropomorfe precum raționalitate, identitate, interese, preferințe, dorințe, convingeri și intenții și putem vorbi despre o construcție socială a sistemelor de state dacă avem un dat exogen lor, adică aspectele identității unui stat sunt exogene sistemului de state. Statele au corpuri constituite de structuri interne care formează identități și interese prin interacțiuni, prin socializare, astfel și în cadrul intrinsec statului structurile se formează pe platforme date în mod exogen (Wendt 1999, pp. 197-98; Wendt 2004, pp. 289-91; Wendt 2011(1999), p. 249).

1. Identitate

Wendt afirmă că identitățile sunt construite de structuri interne și externe. Astfel el identifică 4 tipuri de identitate: 1) personală sau corporativă, 2) „etichetă”, 3) de rol și 4) colectivă (Wendt 2011(1999), pp.230-31).

Pe baza particularităților unui organism ce vor fi discutate în continuare, inferăm la nivel de stat, argumentul său conform căruia statele sunt actori cu proprietăți esențiale, se bazează pe prima categorie identitară- 1) *identitatea personală sau corporativă* în cazul organizațiilor. Susține că aceste identități sunt fundamentate de structuri homeostatice cu autoorganizare care fac din actori entități distincte. Un actor are întotdeauna o bază materială- teritoriu în cazul statelor iar ceea ce distinge această identitate de celelalte (de pildă câinii, biciclete etc.) este conștiința și memoria unde nucleul gândirii este reprezentat de ideea de Sine, Eu (Sinele de grup), care coordonează toate activitățile. Deci membrii statelor ca actori vor avea întotdeauna o narațiune comună despre sine ca actor colectiv (ibidem, pp. 230-31).

2. Interese

Identitățile se află în interdependență cu interesele și sunt alese în funcție de acestea pentru că luate singular nu pot explica acțiunea statelor. Astfel fără interese, identitățile nu au acuratețe motivațională și fără identități, interesele nu au direcție. Interesele sunt obiective și subiective.

2.1 Interesele obiective reprezintă nevoile sau imperativele funcționale care trebuiesc satisfăcute pentru ca identitatea să se reproducă și implicit să supraviețuiască (Wendt 2011 (1999), pp. 237-38). Interesele obiective ale unui stat sunt identificate ca fiind în mare măsură obiective pentru că se referă la reproducere, supraviețuire, securitate. Wendt susține că există patru tipuri de interese naționale: 1) supraviețuirea fizică, 2) autonomie, 3) bunăstare economică, 4) stimă de sine la nivel colectiv. Primele trei sunt înțelese ca viață, libertate și proprietate (ibidem, pp.239-41).

2.1.1 Supraviețuirea fizică discutată mai sus, se înțelege că se referă la supraviețuirea statului și dăinuirea lui prin intermediul indivizilor și structurilor care îl reproduc.

2.1.2 Autonomia se referă la capacitatea complexului stat-societate să exercite control asupra alocării resurselor sale și alegerii guvernului; pentru a supraviețui nu e nevoie să se reproducă ci trebuie să aibă și libertate, asta rezultată din suveranitatea statală.

2.1.3 Bunăstarea economică se referă la menținerea modului de producție dintr-o societate și a bazei de resurse a statului. Asta implică și un interes de creștere economică, cum sunt definite statele astăzi, dar această creștere este esențială acolo unde este nevoie de ea pentru ca statul să se reproducă (de pildă capitalismul).

2.1.4 Stima de sine la nivel colectiv reprezintă nevoia unui grup de a se simți bine în legătură cu sine sau nevoia de respect și statut. Aceasta este o nevoie provenită din interesul urmărit de un individ când aparține unui anumit grup. Privind statele, imaginile de sine și percepțiile colective se formează în mediile internaționale cu nivel ridicat de competiție și această stimă este urmărită în special de statele puternice, hegemonice. Acestea se pot forma și prin cooperare și respect reciproc, iar recunoașterea suveranității de către alte state are o importanță deosebită pentru imaginea statelor (Wendt 2011(1999), pp. 239-42).

2.2 Interesele subiective se referă la convingeri pe care actorii le dețin în mod real în legătură cu modul în care își pot satisface nevoile de identitate. Această categorie secundară de interese (subiective) reprezintă ceea ce raționaliștii numesc „preferințe” sau „gusturi”, ori filosofic „dorințe”. Deci în argumentarea sa Wendt criptează interesele obiective în „interese” și interesele subiective în „preferințe” (ibidem, pp.237-38).

O problema cu care se confruntă actorii în general este încercarea de a suprapune interesele obiective cu cele subiective, iar acest lucru este destul de complicat. Exemplul unei echilibrări a obiectivelor este cazul unei situații de criză care atentează la siguranța, viața actorului, acesta va tinde să își reproducă identitatea și să satisfacă imperativele funcționale pentru reproducerea acesteia, conform intereselor obiective, mânat de o dorință, respectiv cea de a supraviețui, conform obiectivelor subiective. Extinzând această concepție la nivel de stat atunci interesul național (înțeles ca interes obiectiv) al unui stat se referă la cerințele de reproducere sau la securitatea complexelor stat-societate (ibid. pp.238-39).

Wendt definește persoanele ca ființe biologice cu capacități psihologice, cu corp, minte și viață. Așadar operaționalizând pe conceptul de stat, observă în cadrul acestuia niște precondiții psihologice care determină acțiunile sale astfel va vedea statul ca o „persoană psihologică”³. Precondițiile, identificate ca fiind catalizatorul acțiunilor statului, sunt *intențiile*, *conștiința*, *organismul*, astfel putem considera statul ca o entitate colectivă care are identitate trans-temporală, convingeri și memorie, dorințe tranzitive, abilitatea de a face alegeri pe fundamente raționale (maximizarea utilității) și astfel pe baza acestor caracteristici își poate asuma responsabilități și stabili scopuri (Wendt 1999, p. 215. Wendt 2004, pp.295-96, 315).

3. Intențiile

Dacă comportamentul unui sistem este fiabil și predictibil prin intermediul unei strategii intenționate atunci este un sistem intențional; intențiile colective se definesc atunci când oamenii fac lucruri împreună dar acestea nu există dacă este implicat doar un singur grup sau se exercită în grup urmărirea unui scop comun. Intențiile colective apar doar dacă implică agenție colectivă (Dennett 1987, p. 15).

Wendt identifică 3 abordări ale intenționalității unui stat- reducționism, superveniență, emergență- și își bazează argumentarea realistă pe ultimele două pe care le voi explica în cele ce urmează:

3.1 Superveniența presupune o relație asimetrică de dependență ontologică între două categorii de obiecte, adică un fenomen (macro statul) intervine în cadrul altuia (micro statul) atunci când asemănarea ultimului implică asemănarea primului, adică să considerăm proprietățile fizice și mentale ale unei persoane, atunci proprietățile mentale vor fi influențate de proprietățile fizice și implicit fondate pe ele. Se poate face analogia cu statul (proprietate mentală) și persoanele (proprietate fizică), astfel oficialii de stat (state persons) intervin în cadrul membrilor lor pentru că două state a căror membri au intenții identice vor avea și intenții statale identice; aici în locul proprietăților fizice considerăm intențiile indivizilor și proprietățile mentale considerăm a fi oficialii statului care iau decizii pe baza intențiilor indivizilor (Wendt 2004, p. 300. Wendt 2011(1999), pp. 169-70).

Intențiile oficialilor de stat sunt dependente ontologic de intențiile membrilor constituenți ai statului dar aceste intenții ale oficialilor nu sunt dependente de intențiile vreunui membru în mod particular ci de toate intențiile agregate. Așadar relația de constituire a unui grup, pe baza preferințelor indivizilor, este într-un singur sens și pe verticală de jos în sus (bottom-up) iar indivizii sunt văzuți în sens liberal cărămizile constituente ale societății. Aceasta este o abordare internalistă care susține că intențiile vin din interior și sunt individual-intrinseci și nu formate pe baza interacțiunilor cu mediu (Wendt 2004, pp. 301-302).

3.2 Emergența

Se consideră că abordarea supervenienței ar avea probleme în a explica natura și realitatea intențiilor grupului și este vulnerabilă criticilor externaliste. Așadar abordarea emergenței vizează posibilitatea că statele au intenții/mentalități de grup (group minds) și este construită în complementaritate cu superveniența, adică poate răspunde criticilor externaliste și funcționează ca un scut de protecție sau ca alternativă în cazul în care superveniența nu poate explica intențiile de grup. Externaliștii susțin că intențiile nu sunt un dat individual-intrinsec și nu pot fi explicate independent de contextul natural sau social care practic le dă sens. Dacă conținutul aceleiași convingeri variază în funcție de context, atunci această convingere aparține mediului și comunității decât individului (Wendt 2004, pp. 302-303).

Astfel intențiile și gândurile sunt condiționate, depind de societate și factorii externi. Deci grupul, mediul și informația computațională obținută din interacțiuni dau posibilitatea individului de a-și forma gânduri, intenții, judecăți de valoare dar asta nu înseamnă că grupul respectiv are o gândire colectivă ci el însuși este format din agregarea opiniilor membrilor. Așadar abordarea emergenței nu definește ceva diferit față de superveniență pentru că merge pe același principiu al dependenței ontologice, doar că este mai comprehensivă și cuprinzătoare, garantează mai multă autonomie intențiilor de grup și face apel la holismul social care oferă răspuns criticilor externaliste. Dacă în superveniență, relația dintre indivizi și oficialii statului era asimetrică (indivizii emiteau intențiile), în argumentul emergent avem o relație mutual constitutivă, bazată pe simetrie/interacțiune sau schimb reciproc de informație în urmă cărora se formează intențiile (ibidem, pp.303-305).

4. Organismul

La fel ca conștiința unui stat, organismul său este independent de intenționalitate și poate fi exclus fără să afecteze pe ultima. Dacă un stat se dovedește a demonstra aceste două particularități-organism, conștiință- atunci discuția se poartă dincolo de intenții corporative și îl putem vedea ca pe o formă de viață. Ideea de stat ca organism provine din gândirea Iluministă liberală (ibid. pp. 305-306).

Wendt identifică 5 particularități ale organismelor⁴ pe care le transpune pe noțiunea de stat ca persoană:

4.1 Individualitatea

Individualitatea, reprezentând un sistem spatio-temporal delimitat și unic cu istorie a interacțiunilor particulară. El susține că statele îndeplinesc acest criteriu atâta timp cât fiecare este un sistem distinct cu o istorie proprie dar, distinct de ideea comună de organism unde părțile constituente se nasc și mor în același timp, statul chiar dacă dispăre, constituenții săi-indivizii- încă vor exista și nu își vor pierde identitatea în mod integral (ibid. p. 307). Individualitatea statului este construită de structuri interne sociale.

4.2 Organizarea

Organizarea, un alt element al organismelor, ține de totalitatea elementelor constituente care se află în interdependență unele față de altele și au funcție complementară, mutual-constitutivă; în aceeași manieră funcționează și statele care există în virtutea indivizilor ce le constituie și a practicilor-structuri instituționale, constituție de tip bottom-up- și vice-versa (ibid. p. 307).

4.3 Homeostază

Organismele sunt *homeostatice* în sensul rezistenței lor spre supraviețuire. Homeostaza este posibilă prin procesul de închidere, definit ca producerea unei granițe organizatorice sau limită între mediul extern și organism. Homeostaza unui sistem se manifestă prin comportamentele elementelor componente spre a întreține granițele organismului din care fac parte, astfel aspectul lor funcțional este reprezentat de acțiunile acestora cu scopul de supraviețuire a sistemului. Astfel, definindu-și clar limitele și structura internă a elementelor, un organism se poate constitui ca identitate particulară care se poate auto-produce (Varela 1997, p. 73).

Pe acest sistem homeostatic este construit și un stat iar prin extensie poate fi văzut ca o identitate particulară, ca o persoană pentru că în ciuda intemperiilor istoriei acesta rezistă tocmai datorită sistemului de limite dintre spațiul intern și cel străin extern, și structurilor interne (Wendt 2004, p.308). Ne gândim la state ca fiind persistente în timp în ciuda schimbărilor de generații, datorită faptului că proprietățile lor sunt destul de stabile: frontiere, simboluri, interese naționale, politici externe (Wendt 2011(1999), p. 224). Wendt spune că ne gândim la stat ca la o mulțime diversă, diformă, ce conține elemente care nu sunt esențiale individual dar tind să se coaguleze în grupuri homeostatice (ibidem, p. 211).

Relațiile dintre limitele statului și mediul străin extern se definesc ca politici externe care produc performanță politică, iar structurile interne care modelează comportamentul membrilor săi spre scopul supraviețuirii statului se decriptează în securitate națională (Campbell 1992, p. 69. Wendt 2004, p. 308). Un grup homeostatic, referindu-ne în particular la ideea de stat, se definește prin 1) o ordine instituțional-juridică, 2) o organizație care revendică un monopol asupra utilizării legitime a violenței organizate, 3) o organizație cu suveranitate, 4) o societate și 5) un teritoriu. Doar punctele 2) și 3) se referă la un stat ca actor în sensul discutat în această lucrare (Wendt 2011(1999), p. 211).

4.4 Autonomia

O altă calitate a organismelor este *autonomia* în sensul că comportamentul lor este parțial independent de mediu. Asta înseamnă că în strângerea de informații utile, organismul depășește mediul constituit prin limite/granițe. Informația strânsă dinafara sa este utilă pentru supraviețuire și pentru a crea înțelesuri subiective, în funcție de identitatea sa, pentru contextele obiective. La fel se comportă și statele care prin informația computațională, obținută prin interacțiuni externe, își pot pregăti politici și planuri de securizare națională sau protecție în cazul atentării la viața sa (Wendt 2004, pp. 308-309).

4.5 Funcția reproductivă

Funcția reproductivă a statelor presupune transmitere directă a unor informații „genetice” spre alte state, de pildă modelul de organizare europeană care a devenit universal pentru toate statele care tind să împrumute șablonul global de organizare. Wendt susține că asta e de fapt mai mult o formă de clonare decât reproducere (ibidem , p.309).

Prin urmare, putem exrapola și considerăm statul ca un super-organism cu entități individuale care dețin organizarea funcțională implicită a acestuia. Super-organismele au, la fel ca organismele, indivizi cu propria specificitate încadrată în spațiu și în timp, sunt organizate de părți individuale care prin interrelaționare în scopuri comune (putem considera un proces de gândire colectivă) formează un întreg, practicile lor produc și reproduc aceste procese colective, sunt homeostatice și prezintă autonomie față de mediu, iar prin acestea este asigurată

supraviețuirea super-organismului, inferând prin acestea putem considera statul un superorganism (ibid. pp. 309-11).

Statul ca persoană este văzut prin liderii/figurile politice, ca persoane sau agenți, care acționează în virtutea liniilor directe ale unui stat, respectiv interesul național, instituții, constituție. Astfel activitățile agregate ale oficialilor statului, actele legislative adoptate de aceștia pe baza scopurilor strategice, toate încorporate în contextul structural al statului, formează o identitate și pot fi privite ca acțiuni ale unei persoane supradimensionate și reprezintă surse de personificare ale statului (Kustermans 2011, pp. 3-4).

Wendt se referă și la o reproducere a informațiilor de către cunoașterea indivizilor a unei idei despre stat ca „persoană” corporativă sau un „sine de grup”. Existența unui stat este faptul că acțiunea unor indivizi va fi orientată în permanență către convigerea altora că acesta există sau ar trebui să existe. Toate acestea vor lua formă narativă, adică o structură de cunoaștere colectivă decât comună. Astfel o agenție statală va reprezenta modul prin care membrii statului constituie realitatea acestuia, adică prin reproducere informațională (Wendt 2011(1999), pp. 225-26).

5. Conștiința

O altă condiție pusă de Wendt pentru a putea considera/vedea statul ca o persoană psihologică prin acțiunile întreprinse este conștiința. Dacă vorbim despre intenționalitate și persoană cu calități psihologice atunci nu ne limităm doar la organisme și intenții ci vorbim și de conștiință. Combate aici paradigma fizicistă și susține că aduce ceva nou, pentru că fiziciștii consideră că totul e material dar omit și afectele, emoțiile chiar dacă vorbim aici despre un stat. Așadar atribuirea conștiinței unui stat dă plus valoare argumentelor lui Wendt împotriva fiziciștilor („Given physicalism, it seems we should be zombies”) (Wendt 2004, p. 312).

Wendt când vorbește despre conștiință încastată în ideea de stat, se referă la conștiință colectivă iar pentru asta trebuie să înțelegem cum funcționează mai întâi conștiința individuală. Asumpția principală a conștiinței, bazată pe cea individuală, este că fiecare are o experiență subiectivă sedimentată provenită din experiențele sale subiective și extrapolând la nivel de stat considerăm că statul este caracterizat de sentimente precum mânie, lăcomie, umilință, vină ș.a.m.d toate asociate cu experiența subiectivă a acestuia (ibidem, pp. 312-13).

Argumentarea începe de la sentimentul de frică și considerăm că statele, în relațiile internaționale, puse în situația unei dileme a securității, vor acționa în virtutea protecției și conservării lor și vor apela la proceduri de înarmare, ofensivă față de potențialul pericol. Astfel, în mod intuitiv acțiunea unui stat, pus într-o situație critică, practic imită reacțiile unui individ care se află sub presiunea fricii. Deci discursurile statelor privind politica externă practic justifică emoțiile lor, deci ceva real. Subiectivitatea se referă la ceva individual, ce ține de sinea cuiva(self), la fel și statele reprezintă o entitate individuală care reprezintă o conștiință colectivă, o experiență de grup, un cumul de gândiri convergente ale tuturor indivizilor care îl formează, asta dovedit și de forma de raportare – „Noi” – la elementele exogene considerate „Ei/Elle” (ibid. p.313).

Observația fizicistă susține că în cazul în care un superorganism precum statul nu este constituit fizic ci pe baza gândirii colective, atunci se cere și un substrat non-fizic pentru legitimarea conștiinței acestuia în virtutea legitimării asumpțiilor realismului științific. Astfel, se consideră că furia unui stat este rezultatul acțiunii indivizilor, practic statul narează conștiința

colectivă a membrilor săi sau invers, invidizii experimentează emoțiile statului în numele lor (ibid. 314).

Statul în relațiile internaționale – John J. Mearsheimer și paradigma realismului ofensiv

În această secțiune a lucrării doresc să vorbesc despre una dintre paradigmele relațiilor internaționale, respectiv realismul ofensiv explicat din perspectiva lui John Mearsheimer. Doresc să observ modul de comportare al statelor în raport cu altele în cadrul sistemului de state pe scena internațională, cum își adaptează politica externă în funcție de schimbările neprevăzute și potențial ofensive față de ele și cum performează acțiuni conform atitudinilor și asentimentului colectiv al membrilor. Pe baza observațiilor extrase din teoria realismului ofensiv formulat de John Mearsheimer voi face o paralelă cu argumentele din realismul științific conform cărora statele sunt persoană sau superorganisme și voi încerca să identific similitudini între teorii.

De fapt voi încerca să testez asumțiile teoretice ale modelului lui Wendt, care practic antropomorfizează dinamica structurilor instituționale și individuale din interiorului unui stat și rămâne cu discuția la nivelul ideilor, cu teoria explicativă a lui Mearsheimer care în fapt creează și identifică cadre reale din politica internațională, oferă înfățișare materială și dimensiune fizică instrumentelor pe care se bazează un stat atunci când se comportă ca individ, de pildă armata, populație, industrie, armament, relații diplomatice – tratate, pacte clauze etc. Astfel doresc să văd dacă asumțiile și criteriile de la nivelul ideilor formulate de Wendt își găsesc corespondent în lumea sistemelor internaționale de state, practic de unde își trag originile, încât un stat ca persoană într-adevăr relaționează conform lui Wendt.

Teoria realismului ofensiv pune accentul pe marile puteri, deoarece acestea au cel mai mare impact asupra lucrurilor care se petrec în politica internațională, destinele tuturor statelor mari și mici fiind determinate în primă instanță de modul de a decide și de a acționa al celor cu potențial aflat la un nivel maximal (Mearsheimer 2003, p. 9). Realismul ofensiv susține că principala preocupare a marilor puteri este de a supraviețui într-o lume anarhică, iar pentru a supraviețui este esențială puterea. Principalul scop al statelor este obținerea hegemoniei în sistemul internațional. „Supraviețuirea impune un comportament agresiv” iar acest comportament agresiv al marilor puteri se justifică din nevoia de a căuta mai multă putere pentru a-și maximiza șansele de a supraviețui și nu dintr-o tendință interioară de a domina. Reducând totul la o idee simplă, în esență intențiile marilor puteri sunt caracterizate de agresivitate. Astfel o ipoteză a teoriei lui Mearsheimer este că „supraviețuirea constituie țelul principal al marilor puteri”. Atunci când un stat este pe cale de a fi cucerit probabilitatea este mică de a mai urmări și alte scopuri, atunci supraviețuirea reprezintă scopul care primează. Securitatea rămâne cel mai important obiectiv, chiar dacă, în mod evident, statele pot avea și alte scopuri. Statele doresc putere multă iar hegemonia este scopul lor final (ibidem, pp. 20-21, 27,29).

Fiecare stat care se preocupă de supraviețuire trebuie să le privească cel puțin cu suspiciune pe celelalte și să manifeste reținere atunci când le acordă încredere. Războiul poate avea ca urmări distrugerea statelor. De aceea uneori relațiile dintre state sunt caracterizate nu doar prin competiție, ci și ca dușmănie (Mearsheimer 2003, p. 28). Conform afirmațiilor lui Mearsheimer putem valida asumțiile lui Wendt atunci când vorbim despre configurația unui stat ca persoană în termeni de interese înțelese ca interese obiective adică imperati-

funcționale care trebuiesc satisfăcute pentru ca identitatea să se reproducă și implicit să supraviețuiască.

Mearsheimer se întoarce la Morgenthau și afirmă că principalul factor motivant pentru state în sistemul internațional îl reprezintă dorința de putere (Miroiu 2007, p. 106). Înțelese ca interese subiective, conform clasificării lui Wendt, putem considera preferințele sau gusturile marilor puteri hegemonice aceste acțiuni de monopolizare sau de hegemonie în sistemul internațional, adică goana statelor mari de acumulare a cât mai multă putere pentru a juca rolul decisiv pe scena internațională. De pildă există state care au gusturi sau preferințe (în termenii lui Wendt) preocupate de putere relativă, în cazul celor mici, pentru a-și asigura supraviețuirea, și state preocupate cu puterea absolută, iau în considerare numai câștigurile proprii, nu și pe cele ale altor state. Acestea nu țin cont de balanța de putere și vizează să acumuleze cât mai multă putere (Mearsheimer 2003, p. 31).

O altă asumție realistă a lui Mearsheimer este că statele sunt actori raționali astfel cunosc caracterul mediului exterior și au o gândire strategică vizavi de modul de supraviețuire în cadrul acestuia. În mod particular, marile puteri supun analizei preferințele celorlalte state, precum și felul în care propriul lor comportament poate afecta comportarea altora și viceversa, astfel caută o informație perfectă. De asemenea, în ceea ce privește acțiunile lor, statele sunt atente atât la consecințele pe termen lung, cât și la cele pe termen scurt. Datorită faptului că „este eficient să fii egoist într-o lume în care fiecare e pentru sine”, aproape întotdeauna acțiunile statelor sunt bazate pe interesul propriu și nu-și subordonează interesele altora sau comunității internaționale (Mearsheimer 2003, pp. 27-29). Pentru Mearsheimer logica de bază a realismului ofensiv este dată de conceptul de „dilemă a securității”, devenind astfel dificil ca un stat să-și mărească șansele de supraviețuire evitând amenințarea supraviețuirii altora. Cât sistemul internațional este anarhic, este imposibil de a atenua efectele „dilemei securității”⁵. Pentru state miza „este să devină elementul cel mai puternic din sistem”, slăbind astfel șansele de a fi atacat de către rivalii ce i-ar putea pune în pericol supraviețuirea sau din contră, acestea vizează descurajarea declanșării unor conflicte militare în care ar fi victime probabile, depunând mari eforturi în acest sens (ibidem, pp. 29-31,39).

Așadar observăm asocieri cu teoria lui Wendt pentru că conform acestuia statele se comportă în sens rațional, ceea ce zice și Mearsheimer că acestea sunt egoiste și au un interes propriu. Pe lângă asta sunt dispuse să investească în costuri informaționale care le furnizează date despre inamici, statele potențiale inamice și pe baza informației le dă posibilitatea să gândească strategic vizavi de modul de supraviețuire în sistemul anarhic internațional pe termen scurt și lung, toate traduse în epistemologie ca informație perfectă și raționalitate perfectă, adică individualism metodologic. Acest interes propriu adică supraviețuirea îl înțelegem, din nou, conform modelului lui Wendt ca un interes obiectiv. Logica de a bază a realismului este conceptul de dilema securității despre care vorbește și Wendt atunci când personifică statele și le atribuie conștiință și memorie. Aceast concept îl integrează în organismul emoțional al statelor, adică conștiința iar pe temeiul fricii statele vot acționa în virtutea protecției, conservării și reproducerii lor adică se vor înarma și își vor lua măsuri de protecție, toate acestea traduse sub noțiunea de dilemă a securității, pentru că toate statele raționale acționează la fel. Deci putem asocia jocul statelor în sistemul anarhic internațional, conform lui Mearsheimer, ca o interacțiune reală între oameni psihologici înzestrați cu conștiința, care vor să își toate măsurile de siguranță în cazul atentării la supraviețuirea lor.

Asumția realismului ofensiv care suține că statele mici preocupate de puterea relativă ca dat exogen pentru asigurarea supraviețuirii într-un mediu nociv și periculos și statele mari pre-

ocupate de putere absolută care iau în considerare doar câștiguri mari și deziderate hegemonice (Mearsheimer 2003, p. 31), se coroborează cu asumția că marile puteri au adversari state puternice și își vor manifesta mai puțin dorința de a întreprinde acțiuni cu caracter ofensiv, preocupându-se mai degrabă de prezervarea balanței de putere, iar îndată ce îndată ce intervine oportunitatea de a răsturna balanța de putere în favoarea lor, aceste state mari vor profita (ibidem, p. 31). Mearsheimer: „*un hegemon este un stat atât de puternic, încât domină toate celelalte state din sistem*” (ibid. p. 33). Un hegemon reprezintă singura mare putere care se află în sistem și nici un alt stat nu se poate lansa într-o lupta de amploare împotriva acestuia, pentru simplul fapt că nu deține mijloacele militare necesare (ibid. p. 33).

Astfel afirmările de sus se suprapun cu modelul lui Wendt care spune că putem vorbi despre construcții sociale la nivel de state doar dacă există un dat exogen și stabil în urma căruia aceste entități statale își construiesc identitățile. Aceste preferințe corespund holismului social formulat de criteriul emergentei a lui Wendt (de la intenții de tip urgență) care spune că intențiile și implicit identitățile sunt un rezultat al gândirii colective a unui grup și depind de societate și factorii externi. Deci grupul, mediul extern și informația computațională obținută din interacțiuni cu datul exogen (aici sistemul anarhic internațional) dau posibilitatea statelor de a-și forma gânduri și intenții.

Considerând ultimele 3 asumții anterioare ale realismului ofensiv care justifică criteriul datului exogen și intențiilor de tip urgență ale lui Wendt, și adăugând o alta care spune că teamă statelor provine din faptul că marile puteri dețin o anumită capacitate militară cu caracter ofensiv pe care o pot îndrepta una împotriva alteia astfel nici un stat nu are certitudinea că nu poate fi atacat și incertitudinile mai sunt date de anarhia sistemului internațional (Mearsheimer 2003, pp. 33,35), confirmă un criteriu al organismului unui stat, respectiv relația dintre limitele sale și mediul extern care va determina performanța politică prin politici externe, securitate națională adică supraviețuire și reproducere.

O altă particularitate a unui organism este homeostaza care presupune niște limite sau delimitări care definesc corpul (aici statul) ca entitate individuală, plus elemente constitutive funcționale pentru supraviețuirea și reproducerea sistemului. Aceste particularități venite de la Wendt se traduc în realismul ofensiv ca populație, armată ca grup colectiv de formare a intențiilor, derivată din acea populație și controlul teritoriului. Puterea potențială este dată de nivelul populației unui stat și de nivelul acestuia de bogăție, acestea două reprezentând „pietrele de temelie ale puterii militare”. Conform lui Mearsheimer „armatele sunt cel mai important ingredient al puterii militare, deoarece sunt principalul instrument de cucerire și controlare a unui teritoriu”, unde, într-o lume a statelor definite prin teritoriu acesta reprezintă obiectivul politic cel mai important („statele bogate și cu o populație numeroasă pot clădi armate puternice”) (ibidem, pp. 35-37,44,48). Chiar dacă armele ar fi inexistente, indivizii din acele state tot ar putea ataca populația unui alt stat prin simpla folosire a mâinilor și picioarelor (ibid. p. 27).

Un alt interes care definește și identitatea în plan extern a unui stat este forța economică sau bunăstarea pentru că marile puteri au tendința de a se teme de statele populate masiv și cu economii care înregistrează creșteri rapide, chiar dacă acestea nu și-au transformat resursele în capacități militare, pentru că „mărirea populației unui stat și avuția sa sunt cele mai importante componente pentru generarea puterii militare”. Astfel statele la categoria interese obiective, încorporează și acumularea unei bogății mult mai mare decât cea a inamicilor, deci bunăstare internă (ibid. p.37, 48, 101).

Concluzii

În această lucrare am abordat tema realismului științific din perspectiva lui Alexander Wendt. Am extras argumentele conform cărora statul poate fi perceput ca fiind o persoană sau actor în sistemul de state. În argumentarea lui Wendt am identificat particularități cu funcționalitate cognitivă ce ipostaziază statul ca o persoană psihologică cu interese, intenții, dorințe, memorie și conștiință. Acestea sunt văzute practic prin intențiile și convingerile elementelor sale constituente, structuri instituționale, indivizi sau grupuri care se comportă și gândesc în sens holistic, astfel coroborat cu delimitările clare față de mediul extern, formează o identitate particulară, o entitate înzestrată cu raționalitate, interese(intenții, gusturi) și conștiință particulară.

Pentru a valida teza principală a lucrării, care susține că statele sunt și pot fi percepute ca niște persoane supradimensionate, am apelat la o abordare aplicată din cadrul relațiilor internaționale, respectiv la realismul ofensiv formulat de John J. Mearsheimer care, în primul rând pleacă de la asumția că statele sunt persoane, o ridică la nivel axiomatic și își construiește toată linia argumentativă prin instrumentalizarea acestui concept. Teoria explică mai mult comportamentul statelor în raport cu altele, interacțiunea lor în cadrul unui sistem internațional anarhic unde nu există reguli și structuri instituționale care să reglementeze sau să sancționeze comportamente sau atitudinile statelor, unele față de altele. Astfel se indică faptul că preocuparea principală a marilor puteri este de a identifica un mod de a supraviețui într-o lume anarhică, realizând cu rapiditate că esențială pentru a supraviețui este puterea.

Aceeași asumție o regăsim și la Wendt care susține că interesul obiectiv al unui stat ca persoană este să supraviețuiască, să întrețină propriul organism intern funcțional în scopul reproducerii și să caute mijloace, în funcție de un dat exogen, pentru a satisface nevoile homeostatice. Deci găsim compatibilități între teorii și astfel mi-am putut consolida demonstrația tezei lucrării prin intermediul acesteia, operaționalizând conceptele realismului științific a lui Wendt pe comportamentele constatate de Mearsheimer. De aceea în final am demonstrat că statul funcționează ca o agenție corporativă în funcție de o voință colectivă a structurilor interne, are identitate proprie, se manifestă psihologic și poate fi văzut într-o formă antropomorfă.

Note

¹ Wendt face distincție între 3 tipuri de persoane și vorbește despre cea cu trăsături psihologice. vezi Wendt, Alexander.(2004). *The State as Person in International Theory*. Review of International Studies Vol. 30. no.(2). British International Studies Association. p. 294.

² Vezi Miroiu, Andrei.(2007). *Despărțirea de realism sau despre sărăcia realismului neoclasic*. în „Monitor strategic”. București. Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară. p. 106.

³ Wendt face distincția între 3 tipuri de persoane: 1) psihologică- posedă atribute mentale și cognitive; 2) legală- persoane cu drepturi și obligații prin lege; 3) morală- persoană responsabilă de acțiunile sale în virtutea unui cod moral;instrumentul său de analiză va fi primul tip-persoana psihologică, vezi Wendt, Alexander.(2004). *The State as Person in International Theory*. Review of International Studies Vol.30. no.(2). British International Studies Association. p. 294.

⁴ 5 particularități ale organismelor conform Kepa Ruiz-Mirazo, et al.(2000). *Organisms and their Place in Biology*. Theory in Biosciences. pp. 209–33.

⁵ Dilema securității-John Herz o explică pornește de la ideea conform căreia orice societate cu caracter anarhic care a existat vreodată în istorie a dus la apariția unei dileme a securității „a oamenilor, sau grupurilor sau a liderilor acestora (Herz 1950, 157).

Referințe

- Campbell, David.(1992). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis, MN. University of Minnesota Press.
- Carr, Edward Hallett.(1939). *The Twenty Years' Crisis.1919-1939*. Harper Torchbooks. New York.
- Dennett, Daniel.(1987). *The Intentional Stance*. Cambridge. MIT Press. apud. Wendt, Alexander.(2004). *The State as Person in International Theory*. Review of International Studies Vol.30. no.(2). British International Studies Association.
- Dewey, John.(1926). *The Historic Background of Corporate Legal Personality*. Yale Law Journal. Vol.xxxv, no(6).
- Herz, John H.(1950). *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*. în „World Politics”.Vol. 2. No.(2).
- Jackson, Patrick Thaddeus.(2004). *Forum Introduction. Is the state a person? Why should we care?*. Review of International Studies. no(30). British International Studies Association.
- Kepa Ruiz-Mirazo, et al.(2000). *Organisms and their Place in Biology*. Theory in Biosciences.
- Kustermans, Jorg.(2011). *The state as citizen: state personhood and ideology*. Journal of International Relations and Development. Vol. 14. no(1). Macmillan Publishers Ltd.
- Mauss, Marcel.(1986). *A Category of the Mind: The Notion of Person; The Notion of Self*. în Michael Carrithers, Steven Collins, Steven Lukes, eds. *The Category of the Person:Anthropology. Philosophy. History*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Mearsheimer, John J.(2003). *Tragedia politicii de forță*. trad. de Andreea Năstase. Filipeștii de Târg, Prahova. Antet.
- Miroiu, Andrei.(2007). *Despărțirea de realism sau despre sărăcia realismului neoclasic*. în „Monitor strategic”. București. Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.
- Varela, Francisco J.(1997). *Patterns of Life: Intertwining Identity and Cognition*. Brain and Cognition. Vol. 34
- Wendt, Alexander.(1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Wendt, Alexander.(2004). *The State as Person in International Theory*. Review of International Studies Vol.30. no.(2). British International Studies Association.
- Wendt, Alexander.(2011). *Teoria socială a politicii internaționale*. trad. Mihai Cristian Brașoveanu.Polirom. București. după Wendt, Alexander.(1999). *Social Theory of Internatioanl Politics*. Cambridge University Press.